

Margrethe Kitti – siida eamit og tromsøsamer

Stine Benedicte Sveen

<https://doi.org/10.7557/ottar.8062>

Margrethe Lango Kitti eller Máhte Márge er et kjent navn over hele Sápmi. Margrethe fikk i sin samtid anerkjennelse og respekt som overhode for en reindriftsfamilie og i kraft av sin personlighet. Hun tilhørte reindriften i Tromsøområdet hele sitt liv. Først som flyttsamer og så med helårsdrift.

Margrethe ble født i en fembøring på tur til Tromsø 24. juni 1884. Hun døde i sitt hjem på Slettaelva på Sállir/Kvaløya 2. april 1974, i en alder av nesten 90. Hennes liv rommer mye reindrifts- og Tromsøhistorie. Margrethe ble i løpet av sitt liv en kjent person ikke bare i Tromsøsamfunnet, men også ellers i Sápmi. Hun ble kjent fordi hun var kvinnelig leder for en reindriftssiida med en stor reinflokk. På samisk kalles en slik kvinnelig leder for *siida eamit*. Hun ble også kjent fordi hun var en stolt og uredde kvinne som satte seg i respekt blant folk på forskjellig vis. Margrethe kunne litt av hvert. Hun var kjent for å ha evner. Og der hun selv ikke

Margrethe fotografert i sitt hjem "Lillebukt", Rakkfjorden på Sállir/Kvaløya i 1950. Der bodde hun i 40 år. Foto: Runo Lette. Privat eie

strakk til, fikk hun hjelp fra andre, fra kongen om så.

Margrethe preget dem hun levde med og folk hun møtte, enten det var på gårdene på Sállir/Kvaløya eller på cafe i byen. I en kronikk i avisa Nordlys i anledning 70-årsdagen ble Margrethe kalt for «den ukronede dronning i Kvaløyfjellene» (21.06.1954). Margrethe er mest kjent som reineier på Sállir/Kvaløya, der hun drev helårsdrift i 50 år. Men hun var oppvokst i den grenseoverskridende reindriften som var dominerende i Tromsøområdet fram til 1920-tallet. Margrethes foreldre het Mattis Persson Lango (*Guovva Máhte*) og Elli Margareta Persdotter Heikka. Hun hadde to brødre og en yngre søster. Familien flyttet mellom vinterbeiter i innlandet på svensk side og vår- og sommerbeiter på Stuoranjárga/Tromsø fastland og øyene utenfor. De var svenske statsborgere, i likhet med de fleste andre flyttsamene i området.

Margrethe giftet seg med Per Nilsen Kitti i 1911. Han drev med rein på øyene. Etter 1919 ble de fleste reindriftssamer med svensk statsborgerskap utestengt fra beiten sine i Tromsøområdet, gjennom den norsk-svenske reinbeitekommissjonen av samme år. Margrethes gamle far og brødrene ble tvangsflyttet til Svaipa sameby i Sverige. Som den eneste av søsknene skiftet Margrethe til norsk statsborgerskap for å kunne leve av rein på norsk side med sin mann.

Margrethe og mannen Per hadde drevet helårsdrift år om annet før. Nå måtte helårsdriften bli permanent. Vinterbeitene på kysten er marginale, og kystklimaet omskiftelig og uforutsigbart. Det innebar en viss fleksibilitet at de kunne ha reinflokken på flere øyer. Etter tvangsflyttingen var det ikke andre reindriftsfamilier igjen på øyene utenfor Tromsø enn Kitti- og Rastefamilien. Margrethe og Per organiserte driften med utgangspunkt i Sállir/Kvaløya og andre øyer de hadde brukt til vår- og sommerbeite tidligere: Ringvassøya, som de kalte Ratni, Vártná/Vannøya, Ruobbá/Rebbenøya og Ráidna/Reinøya.

Margrethes familie flyttet blant annet til Sállir/Kvaløya. Bildet er tatt på Straumshella under høstflyttingen. Derfra svømte flokken over Rávdnji/Rystraumen til Jáhkotnjárga/Malangshalvøya. Foto©Nordlandsmuseet

«Lillebukt», Rakkfjorden, Sállir/Kvaløya. Huset kjent som «Kittihuset» har vært fraflyttet siden 1960-tallet. Foto: Stine B. Sveen 2024

Margrethe med barnebarnet Margreta og svigersønnen Lars Nilsen Påve utenfor en sjå i «Lillebukt». Kvaløyreinens store og flotte reinhorn har vært ettertraktet til duodji og en viktig salgsvare. Foto: Runo Lette. Privat eie

Margrethe kjøpte landbrukseiendommen «Lillebukt» i Rakkfjorden nord på Kvaløya i 1924. Eiendommen var hennes særeie. I følge barnebarna opprettet besteforeldrene ektepakt der det sto at bestemoren var eier av landbrukseiendommen og bestefaren eier av reinflokken. De skrev også testament der det sto at den lengstlevende skulle arve ektefellen. Margrethe fortalte barnebarna at de måtte gjøre det slik fordi reindriftsamer ikke kunne eie jord.

Margrethe overtok reinflokken da mannen Per døde i 1946. Hun var da 62 år. Deres eneste sønn Lars døde et par måneder tidligere. Lars var syk og alvorlig svekket etter en dramatisk flukt fra og fangenskap hos Gestapo. Tapet av mann og voksen sønn innebar at Margrethe ble leder for familiens reindrift. Barnebarnet Margreta husker at bestemoren tok melkeskøyta fra den ene øya til den andre for å se til reinen sin.

Margrethe hadde en stor familie med døtre, svigersønner og barnebarn som deltok i driften. I tillegg hadde hun drenger. Mine viktigste kilder til

Margrethe er barnebarna Per Lars Kitti og Margreta Påve Kristiansen, begge reineiery. For dem er Margrethe *muore* («bestemor» på Karesuandodialekt) og Besta. Per og Margreta vokste opp i «Lillebukt» i lag med bestemoren og Margretas foreldre og søsken. Huset kjent som «Kittihuset» står der fortsatt, men til nedfalls. Margrethe bodde der i 40 år. Eiendommen ble fraflyttet til fordel for det mer sentralt beliggende Slettaelva rundt 1965.

Bestemoren sørget for at barnebarna deltok i alt av arbeid i familien. Kittifamilien var eneste reindriftsfamilie på Sállir/Kvaløya. Barnebarna deltok i gjeting av reinen over hele øya. Hjemme hjalp de til med husdyrene og med høyet. Margrethe eide et par kyr og noen sauer, geiter og høns. Hun hadde også en vær som Per fraktet rundt til gårdene med båten. Det var ikke veiforbindelse til «Lillebukt».

Som familieoverhode var Margrethe en myndig person. Margrethe var leder for familiens reindrift fram til sin død, i den forstand at det var hun

som hadde det avgjørende ordet. Hun hadde også myndighet som eldre kvinne i familien. Margrethe ga blant annet navn til nye familiemedlemmer. Margreta er født i 1946, samme år som Margrethe mistet sin mann og sønn. Margrethe ga klar beskjed om at barnebarnet skulle kalles opp etter henne og de to avdøde. Margrethe skal først ha sagt at: «Barnet skal hete Lars» til protester fra jentebarnets far som egentlig ikke hadde noen myndighet på dette området. Det endelige navnet ble Margreta Petra Laila. Barnebarnet som ble født to år etter fikk navnet Per Lars.

Per Lars vokste opp som Margrethes sønn etter å ha mistet sin mor som liten. Som barn var Per med Margrethe overalt, og som ung arvet han reindrifta etter henne på Sállir/Kvaløya. Han arvet også kunnskapen om reinen og reinbeitelandet, overført mellom generasjoner av reineiere i slekten. Kittifamiliens rein er stor og fin med staselige horn og mørk pels med hvite og svarte mønstre. Dette har med genetikk å gjøre, men også med kvaliteten på beiten og ikke minst med reindriftskunnskap. Kunnskapen som sikrer flokkens sunnhet, trivsel og overlevelse og gir vakre dyr.

Margrethe og mannen Per hadde andre boplasser enn «Lillebukt». På Sør-Kvaløya lå vinter- og vårbeitene familien var så avhengig av i helårsdriften. Margrethes mann bodde fast hos en familie på Brensholmen i vinterhalvåret. Margrethe kalte dette området for Oarjegeahci, som betyr «Sydspissen» på Karesuandodialekt. Om sommeren og fram til oktober bodde familien på Slettaelva. Her står det et lite hus Margrethe fikk bygd rundt 1960. Dette var Margrethes hjem de ti siste årene av hennes liv. Hun bodde der i lag med to døtre og Per Lars, som bor der fremdeles.

Huset har siden 1980-tallet ligget i et boligfelt. Sporene etter den gamle samiske bosettingen på Slettaelva er forsvunnet under hus, veier og hager og ut av folks minne. Men Per og Margreta minnes den fine gammen som lå på plassen før, og som de overnattet i som barn og unge. Per kan fortelle at høyden over boligfeltet heter Njuovvandievvá eller Slaktarhaugen, og at den er oppkalt etter slakteplassen besteforeldrene brukte. Per kan også fortelle om tiden før tvangsflyttingen i 1923. Han kan peke ut plassen litt høyere opp i boligfeltet, der siidaene som flyttet til Ratni/Ringvassøya hadde hvileboplasser under flytting. Kittifamiliens rein har fremdeles hvile og opphold på Slettaelva.

Margrethe fortalte barnebarna om sitt eget og tidligere generasjoners liv. Når Margrethe var på bytur med barnebarnet Margreta, brukte hun peke på fembøringen som sto utstilt utenfor det daværende Tromsø Museum (dagens Tromsø Kunstforening) og si: «Dat vanccan lean riegiádan»/I den

båten er jeg født». Fødselen fant sted på tur fra Romssavággi/Tromsdalen til Tromsø. Margrethes foreldre tilhørte på den tiden Tromsdalssiidaen. Romssavággi var Margrethes første barndomshjem på norsk side.

Langofamilien bodde på den store gammeboplassen på Dalheim. Familien flyttet etter hvert til nabosiidaen Nieidavuovdi/Andersdalen, som kan ha vært den sommersiidaen Margrethe tilhørte lengst i oppveksten. Etter 1919 og tvangsflyttingen ble Dalheim liggende øde. Noen få familier fikk bli fram til krigen. De bodde nede i dalen. Margrethe fortalte Per Lars at de fikk bli på grunn av turismen, som skal ha vært svært innbringende for Tromsøs handelsstand. Margrethe var ofte på

Margrethe fotografert i studio i Tromsø som ung. Bildet er trolig tatt rundt 1905, da hun bodde på sommerboplassen i Rávdnejvággi/på Finnheia. Foto: Privat eie

besøk på Hurriboplassen med døtrene. Margrethes søster var inngiftet i Hurrifamilien.

Etter krigen la den norske staten til rette for at Kautokeinofamilier kunne overta vår- og sommerdriften etter Karesuandosamene på Tromskysten. De gamle sommerboplassene ble liggende øde. Margrethe fortsatte likevel å besøke dem. Etter at Per fikk seg bil på 1960-tallet, kjørte han bestemoren rundt til boplassene hvor hun var oppvokst. De besøkte Romssavággi/Tromsdalen og Rávdnejevággi/Finnheia på Kvaløya.

Sommerboplassen i Rávdnejevággi/på Finnheia ligger på en høyderugg på toppen av eidet mellom Rávdnejuokta/Straumsbukta og Håkøybotn. Beboerne på sommerboplassen kalte Håkøybotn for *Hoggebohtu*. Sametinget kartla sommerboplassen i 2018. Det ble registrert 15 gammeboplasser med tydelige tufter etter boligammer og stabbur, omgitt av et belte av gjerdeplasser. I hver bolig bodde det storfamilier. Gammebildet er et av få historiske bilder herfra (fig.6). Margrethes familie flyttet dit i år 1900, da Margrethe var 16 år. Margrethes mor tilhørte en av familiene i siidaen,

Heikkafamilien. De kom dit fra Nieidavuovdi/Andersdalen. Sommerboplassen skal i den siste tiden før tvangsflyttingen i 1923 ha hatt en stor befolkning på rundt 70 mennesker.

I Jokkmokk dukket det nylig opp et sjeldent bilde av Margrethe som ung. Margrethe er fotografert i et studio i Tromsø. På baksiden står det skrevet: «Margarehta Lango, Tromsö». Det må være håndskriften til tidligere eiere av bildet, for Margrethe kunne ikke skrive. Bildet er trolig tatt rundt 1905, da Margrethe var rundt 20 år og bodde med familien i Rávdnejevággi/på Finnheia. Det nydelige lille bildet er et visittkort av typen man bestilte for å kunne utveksle med venner og familie. Den unge Margrethe har altså selv oppsøkt fotograf. Margrethe var en dyktig syerske som i helt ung alder fikk det prestisjefulle oppdraget med å utstyre Roald Amundsens Gjæekspedisjon (1904) med alt av skinnklær. Margrethe kan ha fått litt inntekt hun kunne bruke på portrett. Margrethe bærer vakre skinnklær hun helt sikkert har sydd selv og Karesuandohue og -belte.

Bilde fra sommerboplassen i Rávdnejevággi/på Finnheia med Nuttifamilien. Bildet er fra slutten av 1880-tallet. Utsikten er den samme som fra gammetufter Sametinget har registrert på boplassen
Foto: J. H. Wennberg_pol03775_CC BY-NC-ND 3.0

Kittifamilien og Vikenfamilien fotografert på Holemark gård i Hoggebohtu/Håkøybotn i 1954. Kittifamilien var i Håkøybotn for å slakte okserein om sommeren. Eier av foto: Sylvi Viken

Portrettet av Margrethe befant seg i fotosamlingen etter Anna Maria Persdotter Nutti. Nuttifamilien er avbildet på gammebildet fra sommerboplassen. Kvinnen i gamleåpningen med komse er Anna Marias mor Kristina J. Persdotter Blind. Anna Marias far Per Guttormsson Nutti (*Diiná Biete*) sitter til venstre for henne. Anna Maria er trolig barnet som står mellom dem. Hun var født samme år som Margrethe og var nok en venninne. Anna Maria døde året før tvangsflyttingen, så det må være andre i familien som har tatt vare på bildet av Margrethe.

Margrethe hadde sterke bånd til området. Hun valgte gravlunden ved foten av Rávdnjemuotki/Finnheia til sitt gravsted. Margrethe sa til Per Lars at hun ville begraves ved sitt barndomshjem. Margrethe hviler side om side med døtre og barnebarn i Kittifamilien og med vennene i Vikenfamilien. Vikenfamilien i Hoggebohtu/Håkøybotn har i generasjoner pleid vennskap (*verddevuohta*) med reindriftssamene i området. Bildet er tatt på Holemark gård i juli 1954, da Kittifamilien var i Håkøybotn for å slakte okserein. Den 70 år gamle Margrethe står til venstre i bildet. Hun er i lag med døtre, svigersønner og barnebarn, en dreng

(i midten) og Vikenfamilien. Per Lars er fire år og sitter i midten på panseret.

I Margrethes oppvekst var det en stor reindriftsbe-folkning i Tromsøområdet. Etter tvangsflyttingen og krigen hadde Margrethe mistet viktig reindrifts-nettverk. Hun søkte seg nytt i de tilflyttede reindriftsfamiliene. Oskalfamilien flyttet fra Kautokeino til Tromsøområdet med rein på 1950-tallet. Margrethe kom på besøk til Gáranasvuotna/Ramfjorden med barnebarnet Per for å utveksle erfaringer og nytt om beitenene.

Margrethe gikk i likhet med Oskalfamilien i samiske klær og snakket samisk hele livet. Dette var en tid da folk i bygdene var sluttet å bruke kofte og snakke samisk. Margrethes samiskhet ble veldig synlig. Når Margrethe var innom gårdene på Sállir/Kvaløya, satt hun på gulvet i stedet for på stolen. Og så røykte hun pipe. Slik gjorde reindrifts-samer i Margrethes generasjon, både kvinner og menn. Margrethe gjorde som sine folk, Men for både voksne og barn i majoritetsbefolkningen var dette annerledes og litt rart.

Margrethe i Kautokeinokofte. Bildet er tatt rundt 1970, da Margrethe var i midten av 80-årene.
Foto: Kjell Fjørtoft_tsnf 47934_CCBY-NC-ND 3.0

Margrethe brukte Karesuandokofte fram til hun var så gammel at hun ikke lenger sydde selv. Da gikk hun over til Kautokeinokofte. Valget av kofte kan ha vært praktisk betinget. Kautokeinokofta var å få kjøpt. Også andre etterkommere på øyene tok i bruk Kautokeinokofte. Men dette kan også si noe om bånd som var brutt. Bånd Margrethe ikke snakket om eller viste fram utenom familien. Båndene til fortiden og slekten på svensk side.

Margrethe tilhørte den store gruppen reindrifssamer som etter unionsoppløsningen ble stigmatisert som “svensklapper”, og som opplevde å være uønsket i den norske nasjonalstaten. Per Lars fikk høre bestemorens erfaringer med det dette. Margrethe fortalte Per at Nordlandsbåtene til reindrifssamene i Rávdnjevággi/på Finnheia

stadig ble utsatt for hærverk. Til slutt så man ingen hensikt i å reparere båtene lenger. Margrethe fortalte Per at reindrifssamene på et tidspunkt ikke lenger fikk handle på torget i Tromsø, men måtte drive handel i bakgårdene til kjøpmennene. I 1912 ble det utstedt en politiforordning i Tromsø. Her fikk “lappene” forbud mot å handle på åpen gate, angivelig fordi de representerte en ordensforstyrrelse. Handelen var en hjørnestein i reindrifssamenes økonomi og omfattet blant annet kjøtt, skinnvarer, horn, duodji/husflid og turistvarer.

Margrethe fortalte også at reindrifssamene ikke fikk ordentlig betalt for varer og tjenester. Margrethe var kjent for å ha handelstalent, og hun visste godt verdien av varene sine.

Per Lars husker Margrethe brukte si: «*Dáža lea dáža juohke beaivvi*». Direkte oversatt betyr dette: «Nordmannen er nordmann hver dag». Dette var Pers barnelærdom. Man skulle ikke vente seg noe av nordmannen og øvrigheten. Margrethe hadde gjort seg sine bitre erfaringer med rasisme og undertrykking. Margrethe var ikke bare «svensksame». Hun var kvinnelig reineier med stor reinflokk i et kystområde der reindrifta var blitt i minoritet og fornorskningen hadde fått godt feste. Men Margrethe sto opp mot dette. Barnebarna husker at den eldre Margrethe var drivende god til å argumentere, og at hun viste både stolthet og stødighet i møter med folk og øvrighet.

I en kronikk i avisa Nordlys i anledning Margrethes 65-årsdag står det: «Fru Kitti har været meget benyttet av sine stammefeller som juridisk rådgiver og tolk» (20.06.1949). Margrethe hadde samisk som morsmål og behersket finsk og norsk flytende. Hun hadde en høyesterettsadvokat Warhuus som hjalp henne med korrespondanse. Warhuus forfattet flere brev til selveste kong Haakon VII for Margrethe. Margrethe var verken blendet av eller redd for autoriteter, og hun gjorde det hun måtte for å bli hørt.

Margrethe og kongen utvekslet brev og møtte hverandre flere ganger. I et brev som nå er gått tapt i Kittifamilien skal kongen ha bekreftet Kittifamiliens rett til å drive med rein på Sállir/Kvaløya etter tvangsflyttingen. Etter krigen henvendte Margrethe seg til kongen på nytt. Reinflokken lå nede på grunn av krigen og myndighetene ønsket å avvike Margrethes reindrift. Det var en uttalt politikk også i etterkrigstiden at såkalt «norsk» reindrift skulle erstatte «svensk» reindrift i Troms. Margrethe fikk møte kongen personlig under et kongebesøk på 1950-tallet på Kvaløya. Kong Haakon skal da ha sagt de bevingede ord: «*Fru Kitti, frykt ikke for reinen på Kvaløya. Den skal være der så lenge Norge består*».

Margrethes drift ble ikke avvirket. Margrethe bygde opp en stor og god reinflokk. Reinen etter Margrethe går på Sállir/Kvaløya den dag i dag.

Bak den myteomspunne skikkelsen Margrethe Lango Kitti står det en svært ressurssterk, allsidig og dyktig kvinne. Margrethe kjempet for sine egne og familiens rettigheter, og for de kollektive reindriftsrettighetene. Hennes livshistorie forteller oss om stort personlig mot. Margrethe levde et liv som overskred normer i majoritetssamfunnet hun levde i. Hun viste hele livet sin samiske identitet offentlig, selv når det kostet som mest. Margrethe var en tradisjonsbærer som førte den rike kulturarven etter generasjoner med reineiere i Tromsøområdet videre.

Kilder og referanser:

Samtaler med Per Lars Kitti, Kvaløy reinbeitedistrikt (fra 2018 til i dag).

Samtaler med Margreta Påve Kristiansen, Sør-Senja reinbeitedistrikt (fra 2018 til i dag).

Andre: Desirée Päiviö (Ringvassøy), Tina Harnesk (Jokkmokk, Sverige), Isak Tore Oskal (Ramfjorden), Ivar Bjørklund, Sveinulf Hegstad (Tromsø).

Sveen, S. B. 2024: *Margrethe Kitti – siida eamit og Tromsøsames*. Foredrag på Romssa Sámi Viessu, Tromsø, 05.12.2024.

Sveen, S. B. 2021. *Rávdnjemuotki/Finnheia – kulturminner og livshistorier*. Foredrag på Vin & Viten, Norges arktiske universitetsmuseum, 03.02.2021 (<https://sametinget.no/aktuelt/nettforedrag-om-samiske-kulturminner-og-kulturhistorie-i-tromsøområdet.32729.aspx>).

Sveen, S. B. og Labba E. A. 2018. *Kulturminneundersøkelser Rávdnjevággi/ Finnheia, Sállir/Kvaløya* (<https://sametinget.no/f/p1/i146a5391-a26c-446a-aad9-2ed027bfeb31/kulturminneundersokelser-innheia-2.pdf>).

Brev til länsmannen i Karesuando fra Konungens Befallningshavande Oscar von Sydow, Luleå i landskansliet 18.februari 1913. Samisk arkiv.

Forfatter:

Stine Benedicte Sveen er arkeolog og jobber med kulturminner i Sametinget, regionkontor Troms. Hun har spesialisert seg på reindriftslandskap og reindrifths historie. Stine var ansvarlig for Sametingets felt- og intervjuundersøkelser om Rávdnjevággi/ Finnheia i 2018, og ble dermed

bedre kjent med Margrethe Lango Kitti og hennes etterkommere.

E-post: stine.sveen@samediggi.no